RIKSANTIKVARIEÄMBETETS
KULTURMILJÖBOKSLUT 2007

Hur mår kulturmiljön?

RIKSANTIKVARIEÄMBETETS KULTURMILJÖBOKSLUT 2007

INNEHÅLL

2 **Hur mår kulturmiljön?**
6 Miljön i fokus

8 **Hot och möjligheter**
10 Fynden i jorden försvinner
11 Vittnen av sten
13 Stormar förödande för kulturmiljön
15 Beredd på katastrof
16 Skador i skogsbrukets spår
17 Modern teknik räddar fornlämningar
18 Vad händer med kulturarvet när gruvan växer?
20 Gamla lador får nytt liv
21 Små bidrag ger stor effekt
22 Samarbete vid vatten
24 Kust och skärgård i förändring
25 Ny våtmark med historia?
26 Samiskt kulturarv glöms bort
28 Kulturarvet syns från rymden
29 Sverige i kvadrat
30 Malm och människa i kulturreservatet

32 **Det värdefulla landskapet**
34 En helhetssyn på landskapet
38 Ett längre perspektiv
41 Miljön är allas ansvar

42 **Kulturarvsarbete i hela landet**
44 Vem gör vad?
46 Vill du veta mer om kulturmiljön?
48 Bildförteckning

Hur mår kulturmiljön?

Landskapet har påverkats av människan i många tusen år, och vi fortsätter att forma miljön runt oss. De spår vi lämnar efter oss och de berättelser som är knutna till dem är en värdefull tillgång i arbetet för att nå ett långsiktigt hållbart samhälle.

Riksantikvarieämbetet har fått i uppdrag av regeringen att beskriva tillståndet för kulturmiljön och visa hur kulturarvet påverkas när vår omvärld förändras. Resultatet av vår kulturmiljöövervakning rapporteras i återkommande bokslut – du läser nu det första.

I *Hur mår kulturmiljön?*, Riksantikvarieämbetets kulturmiljöbokslut 2007 presenteras delar av den verksamhet som vi bedriver inom ramen för miljömålsarbetet, tillsammans med andra projekt som syftar till att förvalta landskapets värden. Här lyfter vi fram några av hoten mot kulturmiljön, men visar samtidigt på nödvändiga åtgärder och möjliga vägar framåt.

Inger Liliequist
riksantikvarie

DET HÄR ÄR KULTURARV

DET HÄR ÄR OCKSÅ KULTURARV

Miljön i fokus

Riksantikvarieämbetets kulturmiljöbokslut 2007 fokuserar på en aktuell och angelägen fråga – miljön. Överallt i landskapet kan det människan skapat urskiljas, alltifrån enskilda föremål och byggnader till spåren efter tidigare generationers bruk av mark och vatten. Men då bilden delas upp i kultur respektive natur går helhetsperspektivet förlorat. Miljöfrågor och kulturmiljöfrågor går inte att skilja åt, i synnerhet inte i dag när värdefulla byggnader förstörs av luftföroreningar och föremål i jorden bryts ned för att marken är försurad. När samhället utvecklas påverkas miljön i stort – och därmed också de kulturvärden som är en del av landskapet.

Sveriges riksdag har satt som mål att vi ska lämna över ett samhälle till nästa generation där de stora miljöproblemen är lösta. I arbetet för att nå de 16 miljökvalitetsmålen är siktet inställt på ett samhälle som är hållbart på lång sikt. *Kulturmiljö och kulturhistoriska värden* är ett av fem grundläggande värden som fungerar som utgångspunkt för miljömålsarbetet. Hur vi förvaltar och utvecklar kulturmiljön på bästa sätt är en av de övergripande frågorna.

De 16 miljömålen

1. Begränsad klimatpåverkan
2. Frisk luft
3. Bara naturlig försurning
4. Giftfri miljö
5. Skyddande ozonskikt
6. Säker strålmiljö
7. Ingen övergödning
8. Levande sjöar och vattendrag
9. Grundvatten av hög kvalitet
10. Hav i balans samt levande kust och skärgård
11. Myllrande våtmarker
12. Levande skogar
13. Ett rikt odlingslandskap
14. Storslagen fjällmiljö
15. God bebyggd miljö
16. Ett rikt växt- och djurliv

Natur *och* kultur. Det här är en naturmiljö med växter och djur. Det är på samma gång en kulturmiljö som berättar något om landskapet och platsens historia.

Kulturarvet utgörs av vad tidigare generationer skapat och hur vi uppfattar, tolkar och för det vidare. Varje tid bildar sig en egen uppfattning om kulturarvets innehåll och betydelse.

Med **kulturmiljö** menas den av människan påverkade fysiska miljön. Det kan gälla alltifrån enskilda objekt till stora landskapsavsnitt. Kulturmiljön är en viktig del av kulturarvet.

Kulturarvet lyfts fram i flera miljömål – *Levande skogar*, *God bebyggd miljö* och *Ett rikt odlingslandskap* är bara några exempel.

Ambitionen med Riksantikvarieämbetets kulturmiljöbokslut 2007 är inte att ge en heltäckande bild av tillståndet för kulturmiljön. Syftet är främst att presentera de kulturmiljöövervakningsprojekt som har en direkt anknytning till något av miljömålen. Förhoppningen är att bokslutet kan fungera som en utgångspunkt för en diskussion om hur landskapets kulturvärden bäst kan tas tillvara.

Miljömålen syftar till att:

- främja människors hälsa
- värna den biologiska mångfalden och naturmiljön
- ta till vara kulturmiljön och de kulturhistoriska värdena
- bevara ekosystemens långsiktiga produktionsförmåga
- trygga en god hushållning med naturresurserna.

Hot och möjligheter

Riksantikvarieämbetet undersöker tillståndet för olika kulturvärden i landskapet, utvärderar indikatorer och bedömer effekten av insatser som syftar till att skydda miljön. På sidorna som följer redovisar vi myndighetens kulturmiljöövervakning. Vi presenterar också en handfull andra projekt inriktade mot att utveckla och tillgängliggöra kunskapen om kulturarvet och finna nya sätt att samarbeta.

Vackra och värdefulla kulturhistoriska byggnader och monument skadas av luftföroreningar – det har vi vetat länge. Men i dag är marken under våra fötter så försurad att även föremål som ligger i jorden förstörs.

Fynden i jorden försvinner

Två vikingatida spännen från staden Birka på Björkö i Mälaren. Det översta grävdes upp 1917, medan det korroderade spännet låg kvar i jorden till 1993.

För bara femtio år sedan kunde arkeologer finna välbevarade föremål i jorden, allt från vikingasvärd till hela skelett. Men allt fler fynd vittrar sönder på grund av försurning och föroreningar. Stoft och rostflagor är numera vad som återstår av ben och hela spjutspetsar.

– Det är alarmerande upptäckter. För bronsartefakter spelar det inte så stor roll om de legat i jorden i 400 eller 4 000 år. Merparten av korrosionen har skett under det senaste seklet, säger Anders Nord, kemist på Riksantikvarieämbetet.

Farhågorna besannas

Problemen har studerats vid Riksantikvarieämbetet i projektet *Fynd och Miljö* med fokus på metaller, samt i ett EU-finansierat projekt som fokuserar på benmaterial.

– Undersökningar av tusentals föremål bekräftar en accelererande nedbrytning och visar att markförsurning är den dominerande faktorn. Benmaterialet är mer svårtolkat eftersom nedbrytningen till stor del orsakas av mikroorganismer. Men undersökningarna visar tydligt att ben i kalkhaltig jord har klarat sig bättre.

Jordprover och metallplattor

Riksantikvarieämbetet har i samarbete med nio länsstyrelser valt ut 25 outgrävda fornlämningsområden, som gravar, gravfält och gamla boplatser.

– Vi kommer att ta jordprover vart fjärde år fram till 2030. På fyra platser ligger också metallplåtar i jorden, som tas upp och analyseras vart åttonde år.

Det görs även en dokumentation av omgivningen. Man undersöker bland annat jordens pH-värde, bedömer markens tålighet mot försurning, bestämmer salthalter och mäter organiska ämnen.

Projektet anknyter till miljömålet *Bara naturlig försurning*. Syftet är att kunna förklara hur skadorna har uppkommit, bedöma risken för fortsatt nedbrytning, utforma lämpliga rengöringsmetoder och klarlägga vilka miljöer som är skadliga.

Global miljöpåverkan

Jorden är starkt försurad på många håll. Situationen är särskilt allvarlig i västra Sverige på grund av surt nedfall från kontinenten, det kan vi faktiskt se så långt norrut som i Härjedalen.

Nyutgrävda föremål är genomgående

Runstenar har dokumenterats i århundraden, vilket gör dem än mer värdefulla för oss i dag. Kanske kan de ge oss en tydligare bild av hur klimatet påverkar våra kulturföremål – och hur vi bäst skyddar dem i framtiden.

Vittnen av sten

Runorna vittrar sönder i förorenad luft

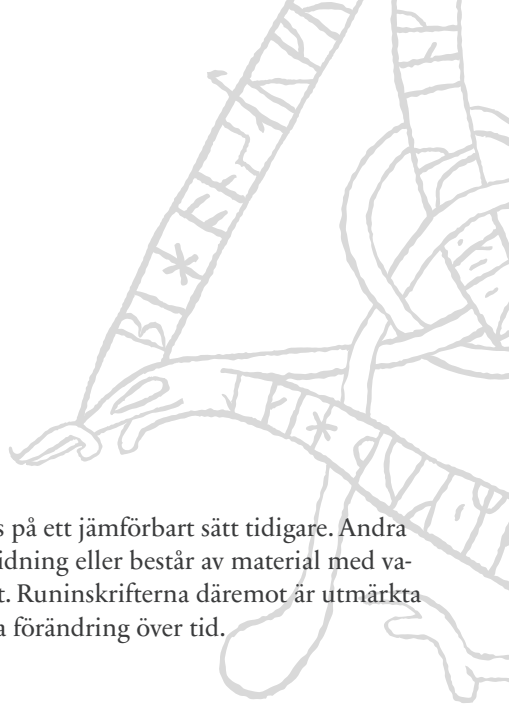

Runstenarnas åldriga budskap har länge dragit till sig forskarnas intresse. Många inskrifter beskrevs redan på 1600-talet och har sedan dokumenterats löpande. Det gör det möjligt att följa förändringar – exempelvis i tecknens läsbarhet – under hela fyra sekel.

Stenarnas tillstånd försämras

Det är väl känt att de flesta runstenar har skadats av mänsklig aktivitet. Längre tillbaka i tiden kunde de användas som trappstenar eller som byggnadsmaterial i broar och kyrkor. Den typen av förstörelse upphörde på 1900-talet, ändå försämras stenarnas tillstånd kontinuerligt. Föroreningar och försurning är bidragande orsaker. Stenen vittrar och tunna skal faller bort från ytan, så att både runtecken och runslingor försvinner.

Värdefulla indikatorer

Runinskrifterna är vår viktigaste länk till vikingatiden, men de avslöjar också mycket om nuet. Att inskrifterna dokumenterats under så lång tid gör dem unika. Många andra typer av kulturobjekt, hällristningar till exempel, har inte beskrivits eller avbildats på ett jämförbart sätt tidigare. Andra har dålig geografisk spridning eller består av material med varierande motståndskraft. Runinskrifterna däremot är utmärkta indikatorer och kan visa förändring över tid.

Klimatets påverkan

Riksantikvarieämbetet har i ett projekt valt ut 32 stenar från Skåne till Jämtland. Ritningar, foton, kartor och meteorologiska data har samlats in och kompletterats med information om exempelvis nederbörd, frostcykler och föroreningar. Som ett mått på graden av vittring har andelen intakta runor studerats. Vid första genomsnittliga dokumentationstillfället år 1673 var 93 procent av runorna intakta. År 2006 var endast 80 procent av runorna intakta. En tidigare studie visar på en ökad vittring de senaste 150 åren med större materialförluster på runstenarna.

Målet är att kunna fastställa sambanden mellan klimatets inverkan och nedbrytningen av en viss sten. Vet vi hur och varför runstenarna påverkas kan vi också bättre avgöra hur de och även andra kulturföremål kan skyddas.

Miljömålet *Frisk luft*

Luften ska vara så ren att människors hälsa, samt djur, växter och kulturvärden inte skadas.

Du hittar rapporterna *Runinskrifter som kulturmiljö- och miljömålsindikator* samt *Runstensvittring under de senaste 400 åren* på www.raa.se/kbo

Miljömålet *Bara naturlig försurning*

De försurande effekterna av nedfall och markanvändning skall underskrida gränsen för vad mark och vatten tål. Nedfallet av försurande ämnen skall heller inte öka korrosionshastigheten i tekniska material eller kulturföremål och byggnader.

Du hittar rapporten *Påverkan på arkeologiskt material i jord* och *»Bara naturlig försurning« – fallstudie av försurningens inverkan på fornlämningar* på www.raa.se/kbo

i sämre skick än de tidigare utgrävda. Starkast korroderade är föremål från västkusten och bäst har de från kalkrika marker på Öland och Gotland klarat sig.

– Man ansåg länge att arkeologiska fynd bevaras bäst i jorden. Där låg de ganska säkert, trodde vi. Det stämmer inte längre, säger Anders Nord.

I rotvältors land. Stormen Gudrun skadade i ett slag ofantliga volymer skog och förstörde 10 000-tals fornlämningar.

Stormen Gudrun förstörde fler fornlämningar än någon annan enskild händelse i modern tid. Katastrofen ställde en viktig fråga på sin spets: Hur skyddar vi lämningarna på ett bättre sätt?

Stormar förödande för kulturmiljön

Den 8 januari 2005 drog stormen Gudrun över södra Sverige och orsakade stor förödelse – volymen stormskadad skog uppskattades till 75 miljoner kubikmeter.

Snart stod det klart att även kulturarvet hade drabbats hårt. Stormfällor och rotvältor hade skadat fornlämningar i aldrig skådad omfattning, brutit upp gravar och slagit sönder resta stenar. Brända människoben hängande från uppslitna rötter var inte en helt ovanlig syn.

Situationen förvärrades i och med upparbetningen av stormfälld skog och då vägar breddades, kablar grävdes ned och vändplatser för timmerbilar och skogsmaskiner skapades.

Skadorna inventeras

Direkt efter stormen påbörjades en inventering av skadorna på fornlämningar. År 2006 fick Riksantikvarieämbetet de första rapporterna och en överblick av läget. Skadorna var mycket omfattande. För att ta ett konkret exempel: I det hårt drabbade Kronobergs län skadades över 3 200 av länets drygt 11 000 lämningar, däribland över 1 500 förhistoriska gravplatser.

Fornlämningarna lagas

Fortfarande pågår arbetet med att återställa hundratals fornlämningar. I första hand gäller det sådana lämningar som underhölls redan innan stormen. Riksantikvarieämbetets arkeologiska avdelning (UV) i samarbete med ett arkeologiföretag avslutade hösten 2006 arbetet i Kronobergs län, sedan stod Halland näst på tur.

Arbetet med att återställa fornlämningarna har tillsammans med arkeologiska efterundersökningar givit fördjupad kunskap om hur lämningar drabbas när kraftiga stormar slår till. Det visade sig exempelvis att vårdade områden, där träd medvetet hållits borta från lämningarna, klarat sig bättre.

Carl Larssongården i Dalarna översvämmades både sommaren 2000 och 2001.

Stormar, bränder och översvämningar drabbar kulturarvet hårt. Går det att skydda historiska byggnader och samlingar från katastrofer – och vad gör man när förödelsen är ett faktum?

Beredd på katastrof

Klimatförändringarna med extrema väder som följd ställer stora krav på kulturmiljöförvaltningen. Hus och andra historiska spår tar skada när vattenståndet stiger och fornlämningar i skogen förstörs av stormar. Katastrofer kan inträffa också av andra orsaker: byggnader kan fatta eld och arkiv och andra samlingar fuktskadas. Kan vi bli bättre på att förutse och förebygga skador som uppkommer till följd av till exempel brand, storm eller översvämning?

Ett nätverk höjer beredskapen

Riksantikvarieämbetet har tillsammans med bland annat räddningstjänsten, Statens Fastighetsverk och ett antal kulturarvsinstitutioner bildat ett nätverk för katastrofberedskap och restvärdesräddning.

– Det förebyggande arbetet handlar mycket om fungerande rutiner och om att fördela ansvaret. Vem ska göra vad – och när? Bäst effekt får vi om alla berörda är involverade redan från början: fastighetsägare, hyresgäster, försäkringsinstanser, räddningstjänst med flera, säger Lisa Nilsen, Riksantikvarieämbetets representant i nätverket.

– Rent konkret kan förebyggande åtgärder vara att se till att avlopp och hängrännor rensas regelbundet så att de aldrig är blockerade, att det finns åskledare och att larm som går hörs i hela byggnaden.

Stöldskydd och brandskydd går ofta hand i hand. Utomhusbelysning och ordentliga lås är exempel på enkla, förebyggande åtgärder för att minska risken för inbrott och skadegörelse – det finns exempel på hur en inbrottstjuv tänt eld på en kyrka för att dölja sina spår.

När förödelsen är ett faktum

Vilka åtgärder som sätts in under och direkt efter en katastrof har också stor betydelse, för att rädda det som finns kvar av byggnader och föremål.

– Om restvärdesledarna när de kommer till platsen vet hur de ska hantera vattenskadade tavlor eller brandskadade böcker minskar risken för ytterligare skador, säger Lisa Nilsen.

– Det är också viktigt att de vet när det är läge att tillkalla konservatorer och andra experter. Annars finns en risk att välmenande åtgärder gör mer skada än nytta.

Vägledning och jourlistor

Nu utarbetar Riksantikvarieämbetet en vägledning i katastrofberedskap och restvärdesräddning i kulturhistoriska miljöer.

– Det blir en sorts handbok, en ABC i vad en föreståndare för en hembygdsgård eller en museichef kan göra i förebyggande syfte och hur han eller hon ska gå tillväga om en katastrof skulle inträffa. I dag saknas ofta kunskap om vad man ska göra när räddningstjänsten har åkt sin väg och man står där med en brand- och vattenskadad samling.

Det finns också planer på att upprätta jourlistor över konservatorer och andra materialexperter som räddningstjänsten kan kontakta vid en katastrof för vägledning i restvärdesarbetet.

– Katastrofer kommer i många former. Det har ofta handlat om brand och/eller vattenskador. Men klimatutvecklingen är också ett hot, inte bara för skogen och infrastrukturen. Även kulturarvet riskerar att drabbas, och då måste vi vara förberedda.

Skogsmarken ska brukas på ett sådant sätt att fornlämningar inte skadas. Men fortfarande förstörs mängder av gamla boplatser, gränsstenar, fångstgropar och gravar av skogsmaskinernas framfart.

Skador i skogsbrukets spår

En studie som Riksantikvarieämbetet har gjort i tre län (Kalmar, Värmland och Västerbotten), visar att 38 procent av alla kända fornlämningar skadas i samband med avverkning. Inom områden som markberetts är siffran ännu högre, 40 procent.

De grova skadorna på enskilda objekt har minskat sedan en undersökning 1999. Men studien tecknar en mörk bild. Fortfarande uppstår de största skadorna vid markberedning. Riset avlägsnas också i mindre omfattning än tidigare från fornlämningarna efter avverkningen. Om riset tas bort syns fornlämningar bättre och risken för ytterligare skador minskar.

Studien visar också att ärendegången mellan myndigheterna inte tycks ha fungerat som det är tänkt. Det krävs tillstånd från länsstyrelsen om man till exempel ska plantera eller markbereda på ett område där det finns fasta fornlämningar. Den anmälan som ska göras till Skogsstyrelsen inför varje avverkning ska skickas vidare till länsstyrelsen om avverkningen berör fast fornlämning. Men av de avverkningsanmälningar som ingår i undersökningen har endast knappt hälften inkommit till länsstyrelsen.

En förutsättning för att nå miljömålet *Levande skogar* är att kunskapen om skogens lämningar finns lätt tillgänglig – inte minst för skogsbrukets aktörer. Behovet är stort av att inventera och dokumentera de historiska spåren, såväl fysiska lämningar som sägner, traditioner och ortnamn. Inom ramen för det riksomfattande projektet *Skog & historia* har omkring 20 procent av landets skogsmark inventerats och sentida kulturlämningar har uppmärksammats i högre grad än tidigare.

Miljömålet *Levande skogar*

Skogens och skogsmarkens värde för biologisk produktion skall skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden bevaras samt kulturmiljövärden och sociala värden värnas.

Delmål 3 *Skydd för kulturmiljövärden* – Skogsmarken skall brukas på sådant sätt att fornlämningar inte skadas och så att skador på övriga kända värdefulla kulturlämningar är försumbara senast år 2010.

Du finner rapporten *Studie av skador på fornlämningar i skogsmark* på www.raa.se/kbo

För att nå delmål 3 måste:

- dialogen med och mellan skogsbrukets aktörer förbättras
- skogsmarken inventeras vad gäller forn- och andra kulturlämningar
- skonsamma markberedningsmetoder utvecklas
- faktaunderlag och information förbättras.

Fortfarande skadas många lämningar genom skogsbruket – men det finns hopp. För skogsbolagens planerare är fornminnesinformationssystemet FMIS i dag ett viktigt verktyg. I takt med att tekniken utvecklas blir det allt vanligare att även föraren i skogsmaskinen kan se lämningarna på den digitala kartan.

Vad är FMIS?

I Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem (FMIS) finns digitala uppgifter om cirka 1,5 miljoner fornlämningar och andra kulturhistoriska lämningar över hela Sverige. I dag finns mer än 2500 professionella användare på omkring 500 olika organisationer, bland annat cirka trettio skogsbolag och stora skogsägare.

Läs mer om FMIS på www.fmis.raa.se

Modern teknik räddar fornlämningar

De flesta skogsmaskiner navigeras i dag med hjälp av GPS och digitala kartor. I en modern skördare vet föraren exakt var maskinen befinner sig – även i beckmörker och djupsnö. På den digitala kartan framgår hans position på metern när och han har full kontroll över vad som ska avverkas och vad som ska sparas.

Allt fler entreprenörer har nu i sina maskiner även tillgång till FMIS-data, det vill säga digital information om var fornlämningar finns. Riksantikvarieämbetet har genom intervjuer fått en bild av hur FMIS fungerar i praktiken. »Det är helt överlägset«, säger Åke Jonsson som kör markberedare åt SCA Skog i Medelpad. »Nu när man är van vid det klarar man sig inte utan den här hjälpen« menar Stefan Karlsson som avverkar åt Korsnäs i Uppland.

Läget kan förbättras

Skogsbolagens planerare har sedan ett par år tillbaka tillgång till FMIS och kan utnyttja uppgifterna i systemet när de märker upp lämningar inom ett område som ska avverkas. Förut ritades lämningarna in på papperskartor, men det blir allt vanligare att direktiven levereras digitalt till skogsmaskinerna. Föraren vet då var lämningar finns, även sådana som är svåra att urskilja i terrängen.

– FMIS har tillsammans med alla rubriker om skadade lämningar bidragit till en ökad medvetenhet inom skogsindustrin och bland markägare när det gäller kulturhistoriska värden i skogsmark. Men det är inte så att alla problem nu är lösta, fortfarande förstörs hundratals lämningar i onödan varje år, säger Magnus Johansson, arkeolog på Riksantikvarieämbetet.

Kunskap och teknik en lösning

Tekniken är fortfarande relativt ny, FMIS har bara några år på nacken. Hela produktionskedjan från planering till avverkning och sedan markberedning och nyplantering innehåller också många steg, med många inblandade. Kännedomen om och användningen av FMIS inom de stora skogsbolagen varierar.

– Det kan fortfarande vara stora skillnader mellan olika distrikt och mellan olika planerare inom samma bolag. Men med dagens teknik och lätt tillgänglig information i digital form finns verktygen och förutsättningarna för att kraftigt minska skadorna, säger Magnus Johansson.

Skogsmaskin utrustad med dator och GPS med digitala kartor och FMIS-data.

Vad händer med kulturarvet

I jakten på den värdefulla malmen äter sig gruvan i Malmberget långsamt ned i berget. Marken spricker och gator, parker och hundratals byggnader måste rivas eller flyttas. Hur bär man sig åt för att ortens historia inte ska gå förlorad?

I Gällivare malmberg startade gruvbrytningen i mitten av 1700-talet och tog fart under 1800-talet. När järnvägen kom växte två gruvsamhällen upp vid sidan av det gamla samhället med kyrka, tings- och marknadsplats. Gruvarbetare, rallare och samer utgjorde befolkningen. I Malmberget bryts järnmalm än i dag och här, liksom i Kiruna, har gruvdriften fått konsekvenser.

– Ju mer malm som tas ut, desto större områden blir osäker mark. Fler människor kommer att behöva flytta och samhället riskerar att försvinna på lång sikt, säger Ann-Mari Westerlind, arkitekt på Riksantikvarieämbetet.

Här i Gällivare, liksom i Kiruna längre norrut, måste bebyggelsen flyttas när gruvan breder ut sig.

när gruvan växer?

Hotade riksintressen

Delar av Malmberget och närliggande Koskullskulle är sedan 20 år tillbaka riksintressen för kulturmiljövården, det vill säga två av de drygt 1700 historiska miljöer i Sverige som anses så värdefulla att de omfattas av miljöbalkens bestämmelser. I det så kallade Bolagsområdet i Malmberget finns arbetarbostäder, disponentvilla och byggnader med direkt anknytning till gruvbrytningen bevarade.

– Anledningen till att det här området är ett riksintresse är att bebyggelsen i de två gruvsamhällena Malmberget och Koskullskulle är karaktäristisk och tidstypisk. Miljöerna och byggnaderna berättar om samhällets och bygdens utveckling, om sociala skikt och konjunktursvängningar och om hur tidigare generationer har bott och arbetat.

Att identifiera kulturvärden

Gällivare kommun har med stöd av Riksantikvarieämbetet och Boverket tagit fram en så kallad kulturmiljöanalys. Syftet är att identifiera och beskriva områdets kulturvärden, så att de kan tas tillvara när samhället förändras. En viktig bit i arbetet har varit den historiska tillbakablicken, att belysa hur samhällena Gällivare, Malmberget och Koskullskulle vuxit fram, och hur sambanden ser ut mellan dem.

Historien kan visa vägen framåt

– De historiska spåren bidrar till att forma den lokala identiteten. Platsens historia är spännande och värdefull, en verklig resurs framför allt för dem som bor och arbetar här. Tanken är att man utifrån en beskrivning av områdets historiska utveckling lättare kan se vilka spår som kan ha stor betydelse för områdets invånare i framtiden, säger Ann-Mari Westerlind.

Hon understryker att det inte betyder att alla byggnader behöver bevaras. Det handlar snarare om att skapa miljöer som kan påminna om den historia byggnaderna berättar.

Kulturarvet får inte glömmas bort

När artikeln skrivs befinner hon sig i Gällivare för att tillsammans med forskare från Kungliga tekniska högskolan, Stockholms universitet och Göteborgs universitet diskutera vad en flytt får för konsekvenser för Malmbergets kulturarv.

– Att gruvdriften sätter sin prägel på och förändrar samhället är i sig inget nytt. Här har gamla hus rivits eller flyttats tidigare, man har byggt nya bostäder och dragit nya vägar. Vårt uppdrag är inte att peka ut exakt vad som får och inte får rivas, eller att sätta käppar i hjulen för samhällets utveckling. Vi ska i stället argumentera för den tillgång som kulturarvet är i den här processen.

En **kulturmiljöanalys** syftar till att göra det historiska tidsdjupet i dagens landskap tydligt. Det kan handla om att identifiera och beskriva kulturvärden i ett visst område, så att dessa tas tillvara i samhällsplaneringen. Kulturmiljöanalysen bidrar med perspektiv och riktlinjer för att främja att det kulturhistoriska arvet tillvaratas som en resurs i framtida kommunal utveckling och bruk av bebyggelse och landskap.

Miljömålet *God bebyggd miljö*

Städer, tätorter och annan bebyggd miljö skall utgöra en god och hälsosam livsmiljö samt medverka till en god regional och global miljö. Natur- och kulturvärden skall tas till vara och utvecklas. Byggnader och anläggningar skall lokaliseras och utformas på ett miljöanpassat sätt och så att en långsiktigt god hushållning med mark, vatten och andra resurser främjas.

För att nå miljömålet måste:

- kommunerna ta fram kulturmiljöanalyser som underlag framför allt för den översiktliga planeringen.

Läs mer om kulturmiljöhänsyn i planerings- och beslutsprocesser i rapporten *Kulturmiljön som resurs* som du finner på www.raa.se/kbo

Gamla lador får nytt liv

Under loppet av några decennier har landsbygden förändrats kraftigt. Överallt står gamla lador, fähus och maskinhallar och förfaller. En satsning i åtta län visar att även små bidrag kan uppmuntra lantbrukare och markägare att rädda byggnaderna.

På kort tid har det svenska jordbrukslandskapet genomgått stora förändringar. Odlingslandskapet har krympt, gårdarna blivit färre och djurbesättningarna större. Allt detta har bidragit till att hundratusentals hus står tomma och förfaller eller rivs. Den gamla ängsladan har för länge sedan förlorat sin funktion och ladugården kan gå samma öde till mötes. Även vår tids byggnader blir snabbt omoderna, ett exempel är 1900-talets silos och djurstallar. I de delar av landet som präglas av avfolkning kan merparten av byggnaderna vara borta inom en generation.

Stort behov av underhåll

Inom ramen för kulturmiljövårdsanslaget fördelas i åtta län ett så kallat uppmuntransbidrag till lantbrukare och markägare. Små medel har avsatts till vård av exempelvis lador, källare och fähus, för att se till att byggnaderna har hela tak och fungerande grunder. Husen byggdes för att användas och kan om de underhålls återigen fylla en funktion på gården.

Bidraget uppmärksammar det stora behov av underhåll som äldre ekonomibyggnader har. Det har också ökat intresset för byggnadernas historia och för byggnadsvård.

Bidrag som motiverar

Riksantikvarieämbetet har ställt samman de erfarenheter som gjorts i samband med satsningen. Det visar sig att det ekonomiska bidraget i flera fall har varit avgörande för att motivera lantbrukare eller ägare att »rädda« en byggnad som inte längre fyller en funktion på gården.

Att många sätter stort värde på de gamla husen är tydligt. Medan samhället i snitt har bidragit med drygt 25 procent av kostnaden har lantbrukaren eller markägaren tagit hela den resterande kostnaden.

De positiva effekterna av bidraget är tydliga och har lett till att ersättning för underhåll av ekonomibyggnader finns med som en av åtgärderna för miljön i det nya landsbygdprogrammet.

Miljömålet *Ett rikt odlingslandskap*

Odlingslandskapets och jordbruksmarkens värde för biologisk mångfald skall skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden och kulturmiljövärdena bevaras och stärks.

För att nå miljömålet måste:

- satsningar på förvaltning av det byggda kulturarvet på landsbygden öka
- kunskapen om äldre material och tekniker tas tillvara.

Du finner rapporten *Uppmuntransbidrag till landsbygdens ekonomibyggnader* på www.raa.se/kbo

På många platser i Sverige växer landskapet igen och spår efter tidigare generationers bruk av marken skyms av träd och buskar, försummas eller förstörs. Lantbrukare får i dag ersättning för att sköta marken och lämningarna så att den historiska dimensionen inte går förlorad.

Miljömålet *Ett rikt odlingslandskap*

Odlingslandskapets och jordbruksmarkens värde för biologisk produktion och livsmedelsproduktion skall skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden och kulturmiljövärdena bevaras och stärks.

Små bidrag ger stor effekt

Dagens odlingslandskap har formats av människors liv och arbete under tusentals år. Stenmurar, åkerholmar, gärdesgårdar, åkerrenar och alléer – så kallade kulturbärande landskapselement – är en viktig del av kulturmiljön och har även stor betydelse för den biologiska mångfalden. För att de djur och växter som är beroende av dessa miljöer ska överleva måste marken och lämningarna skötas på rätt sätt.

Genom det EU-finansierade landsbygdsprogrammet har stora insatser gjorts för att bevara kulturspåren. I dag kan en markägare eller lantbrukare få så kallad miljöersättning för skötsel av en åker, äng eller hage och av de historiska spår som finns där. Syftet är primärt att hålla odlingslandskapet öppet, så att spår av äldre användning av marken synliggörs och biologiskt rika livsmiljöer bevaras.

Att lyssna på dem som gör jobbet

Riksantikvarieämbetet, Naturvårdsverket och Jordbruksverket har ansvaret att följa och utvärdera miljöeffekterna av EU:s jordbrukspolitik. Inom ramen för det arbetet har rådgivare och handläggare vid länsstyrelser och lantbrukare i fyra län intervjuats. Syftet har varit att ta vara på erfarenheterna av och synpunkter kring skötseln av kulturspåren.

Miljöersättning – en succé

Miljöersättningarna är ett viktigt verktyg i arbetet för att nå miljömålet *Ett rikt odlingslandskap*. Två delmål handlar specifikt om landskapselement. Enligt delmål 1 ska alla ängs- och betesmarker i Sverige senast 2010 skötas på ett sätt som bevarar deras värden. Enligt delmål 3 ska antalet kulturbärande landskapselement som vårdas öka med cirka 70 procent till år 2010.

En viktig slutsats är att ersättningen i praktiken är helt avgörande för att kulturspåren ska underhållas. Det är också tydligt att rådgivning har varit ett viktigt komplement för att höja intresset kring landskapselementen. Sammantaget har åtgärderna haft stor effekt på bevarandet av kulturspåren i odlingslandskapet.

För att nå miljömålet måste:

- fler kulturspår vårdas och underhållas
- kunskapen om kulturspåren i odlingslandskapet byggas upp och förmedlas
- fler ängs- och betesmarker inklusive kulturspår restaureras och skötas.

Du finner rapporten *Landskapselement med miljöersättning* på www.raa.se/kbo

Vattnet har i tusentals år utnyttjats för transporter, för fiske och som kraftkälla. Människan har förändrat sjöarnas utseende och påverkat vattendragens flöde – ingrepp som i många fall skadat växter och djur. Kan vi återställa hotade arters livsmiljöer och samtidigt bevara vår historia?

Samarbete vid vatten

Sjöar och vattendrag över hela landet bär spår av tidigare generationers hävd och bruk. Åar och älvar som rätats ut eller rensats på sten för flottning av timmer är bara ett av många exempel. Mänsklig aktivitet har inverkat på de ekologiska förhållandena i vattendragen, med minskad artrikedom som följd.

För att nå miljömålet *Levande sjöar och vattendrag* måste livsmiljöerna för vissa arter återställas. De närmaste åren ska flera hundra sötvattensområden restaureras i syfte att värna den biologiska mångfalden.

Lämningar i riskzonen

Arbetet är angeläget – men inte oproblematiskt. Det finns en risk att natur- och fiskevårdens insatser, exempelvis för att underlätta fiskens vandring, påverkar kulturmiljövärdena på ett negativt sätt. Det som hindrar vandringen är ofta lämningar som flottningsrännor, fördämningar för kvarnar eller äldre industrianläggningar.

– Människans ingrepp i naturen är en del av landskapets historia, ändå tas inte alltid hänsyn till de kulturhistoriska lämningarna när miljöerna återställs, säger Daniel Nilsson, kulturgeograf på Riksantikvarieämbetet.

Naturvärden i fokus

– De rensade vattendragen berättar något om platsens förflutna. Men i dag läggs stenar tillbaka i vattnet för att skapa platser där fisken kan leka och växa, och träd och buskar planteras för att öka skuggningen. I många fall är fokus alltför stort på miljöns naturvärden, och det finns en risk att värdefulla historiska samband raderas och lämningar förstörs.

Ett närmare samarbete

Riksantikvarieämbetet har undersökt hur restaureringar påverkat kulturmiljövärden vid ett antal vattendrag.

– En viktig slutsats är att det ofta saknas tillräcklig dokumentation om förhållandena före restaureringarna och om

Miljömålet *Levande sjöar och vattendrag*

Sjöar och vattendrag skall vara ekologiskt hållbara och deras variationsrika livsmiljöer skall bevaras. Naturlig produktionsförmåga, biologisk mångfald, kulturmiljövärden samt landskapets ekologiska och vattenhushållande funktion skall bevaras samtidigt som förutsättningar för friluftsliv värnas.

För att nå miljömålet måste:

- restaureringar förstärka såväl natur- som kulturvärden, samtidigt som förutsättningarna för friluftsliv värnas
- planer för hållbar förvaltning av vattendragens samtliga värden framtas
- samarbetet mellan olika aktörer fördjupas och ett tvärsektoriellt arbetssätt utvecklas.

Du finner rapporten *Utveckling av metod för uvärdering av indikatorn Restaurerade vattendrag* på www.raa.se/kbo

åtgärder som redan är genomförda, säger Daniel Nilsson.

Naturvården har tillsammans med fiskevården ansvaret för att se till att det finns ett fullgott underlag innan beslut om åtgärder tas. En kulturhistorisk inventering ska genomföras där forn- och kulturlämningar kartläggs. I vissa fall fordras arkeologiska undersökningar eller inventeringar av byggnader eller biologiska kulturarv.

I dag finns en fördjupad kommunikation mellan Riksantikvarieämbetet, Naturvårdsverket och Fiskeriverket.

– En nationell strategi för skydd av sjöar och vattendrag har antagits gemensamt och nu är en strategi för delmålet som rör restaurering av vattendrag fastställd. Behovet är ändå stort av ett närmare samarbete och av en helhetssyn på miljön, säger Daniel Nilsson.

Att beakta alla värden

Hur kan vi då skapa ekologiskt hållbara och variationsrika livsmiljöer och samtidigt bevara och utveckla de kulturmiljökvaliteter som är knutna till vattendragen?

– Utan ett fullgott beslutsunderlag bör åtgärder inte genomföras. Vi behöver också förbättra metoderna för att väga olika intressen mot varandra, och utveckla indikatorer för att följa upp hur miljöns olika värden tas tillvara.

– Målet bör vara att varje vattendrag ska kunna berätta sin historia samtidigt som förutsättningarna för biologisk mångfald förbättras. Ovarsamma restaureringar leder till att förståelsen för den betydelse som vattendragen haft för människan och samhället i olika tider minskar eller försvinner, säger Daniel Nilsson.

Miljömålet *Hav i balans samt levande kust och skärgård*

Västerhavet och Östersjön skall ha en långsiktigt hållbar produktionsförmåga och den biologiska mångfalden skall bevaras. Kust och skärgård skall ha en hög grad av biologisk mångfald, upplevelsevärden samt natur- och kulturvärden. Näringar, rekreation och annat nyttjande av hav, kust och skärgård skall bedrivas så att en hållbar utveckling främjas. Särskilt värdefulla områden skall skyddas mot ingrepp och andra störningar.

Du finner rapporten *Indikatorer för levande kust och skärgård* på www.raa.se/kbo

Kust och skärgård i förändring

Riksantikvarieämbetet har tagit statistiken till hjälp för att identifiera kustens och skärgårdens värden och för att tydligare se hur de bäst kan förvaltas.

Kust- och skärgårdslandskapet påverkas när samhället förändras. Hela samhällen »dör« under vinterhalvåret när det som tidigare varit åretruntbostäder förvandlas till fritidshus. I attraktiva områden rivs äldre byggnader, och mark som tidigare ägts gemensamt styckas upp. Många kulturvärden är bundna till fiskenäringen, men i nästan alla län minskar antalet yrkesfiskare. Andra värden hotas när bygder avfolkas, hus står oanvända och förfaller och det öppna odlingslandskapet växer igen.

För att nå miljömålet måste:

- kommunala och regionala planer för kust- och skärgårdsområden ses över
- resurser till skydd för och utveckling av skärgårdens värden samordnas
- mark, lämningar och byggnader inom skyddade områden vårdas.

Sedan början av 1800-talet har nära tre miljoner hektar våtmark försvunnit i Sverige, mycket har omvandlats till åker. Nu anläggs nya dammar för att skydda hotade djur och växter. Riksantikvarieämbetet har undersökt hur nya och återställda småvatten passar in i landskapsbilden och hur den omgivande kulturmiljöns värden påverkas.

Ny våtmark med historia?

Att undersöka hur ett kustavsnitt förändras över tid är resurskrävande och komplicerat. Att följa hur kustens och skärgårdens kulturvärden i stort berörs av samhällsutvecklingen är en stor utmaning – men inte en omöjlighet med bra mätinstrument.

I ett projekt undersöker Riksantikvarieämbetet om statistik från bland annat Lantmäteriet, Fiskeriverket och Jordbruksverket kan utnyttjas för att få en klarare bild av hur kust- och skärgårdslandskapets kvaliteter påverkas. En handfull variabler fungerar som indikatorer. Antalet licensierade yrkesfiskare, antalet permanent bebodda fastigheter och arealen hävdad ängs- och betesmark är några exempel. Förhoppningen är att indikatorerna ska kunna ge en bild av tillståndet i miljön och visa vilken riktning utvecklingen kan tänkas ta.

Våtmarker i form av mossar, kärr och myrar var tidigare ett vanligt inslag i det svenska landskapet. Men under två sekler har stora arealer torrlagts genom dikning, sjösänkning och uppodling och förändringen får stora konsekvenser för djur och växter. Enligt miljömålet *Myllrande våtmarker* ska det finnas våtmarker av varierande slag i hela landet, där biologisk mångfald och kulturhistoriska värden är bevarade.

Under 2000–2006 har därför över 6 000 hektar våtmark anlagts eller restaurerats i odlingslandskapet, vilket är långt ifrån tillräckligt för att miljömålet ska uppnås.

Hur påverkas kulturmiljön?

Den storskaliga torrläggningen av det svenska landskapet fick stora konsekvenser för kulturmiljön. På samma sätt påverkar återställandet av våtmarken landskapets utformning. Riksantikvarieämbetet har undersökt 23 anlagda våtmarker för att se om de påverkar kulturmiljön på ett negativt sätt. Dränker eller förstör de några fornlämningar? Och vilken effekt får de i landskapet?

– Utvärderingen visar att de anlagda våtmarkerna påfallande ofta har utformats som dammar och ska ses som ett nytt inslag i landskapet. Trots att de placeras lågt på platser där det tidigare funnits våtmarker saknar de likheter med det förindustriella landskapets våta fodermarker, säger Charlotte Hamilton, kulturgeograf på Riksantikvarieämbetet.

Miljömålet *Myllrande våtmarker*

Våtmarkernas ekologiska och vattenhushållande funktion i landskapet skall bibehållas och värdefulla våtmarker bevaras för framtiden.

Delmål 4 *Våtmarker i odlingslandskapet* – I odlingslandskapet skall minst 12 000 hektar våtmarker och småvatten anläggas eller återställas fram till år 2010.

För att nå delmål 4 måste:

- fler våtmarker i odlingslandskapet anläggas och restaureras
- planeringsunderlag tas fram och olika aktörers insatser samordnas
- ny teknik kring skötsel av våtmarker utvecklas.

Du finner rapporten *Utveckling av metod för utvärdering av indikatorn Anlagda våtmarker* på www.raa.se/kbo

Stora områden i fjällen är skyddade som naturreservat eller nationalparker. Men kunskapen om fjällens kulturvärden är bristfällig. Även i skyddade områden är värdefulla lämningar hotade.

Samiskt kulturarv glöms bort

Fjällens kulturmiljövärden, särskilt det samiska kulturarvet, ska bevaras och utvecklas enligt riksdagens beslut om miljömålet *Storslagen fjällmiljö*. Men i dag växter visten, renvallar och tidigare hävdade marker igen längs hela fjällkedjan. I de sydliga fjällen skadas fornlämningar och samiska kulturmiljöer också genom det högre besökstrycket och viktiga kulturvärden är hotade eller går förlorade.

Naturvärden i fokus

Skyddsinstrumentet naturreservat syftar till att bevara och vårda värdefulla naturmiljöer och biologisk mångfald. Det är därför inte förvånande att landskapets kulturvärden ofta förbises när nya naturreservat ska inrättas och då skötselplaner upprättas.

Riksantikvarieämbetet har anlitat Ájtte, fjäll- och samemuseet i Jokkmokk, för att utreda i vilken utsträckning fjällens kulturvärden skyddas i de områden som avsätts till naturreservat och nationalparker. Ájtte har analyserat 38 beslut om inrättande av naturreservat och nationalparker, från Långfjällets naturreservat i Dalarna till Padjelanta nationalpark i Norrbotten.

Studien visar att det bara finns några få exempel på skötsel av kulturvärden. I något län sköts en fäbodmiljö, i ett annat hävdas ett slåtterlandskap.

I den utsträckning skötsel och restaurering av samiska kulturmiljöer förekommer har dessa insatser utförts med hjälp av kulturmiljövårdsanslaget, miljöersättning för bevarande av värdefulla natur- och kulturmiljöer i renskötselområdet eller som enskilda initiativ. I Jämtlands län finns flera goda exempel på hur sådana insatser samordnats för vård av hela miljöer.

… och likadant i skogen

För att nå delmål 1 i miljömålet *Levande skogar* ska ytterligare 900 000 hektar skyddsvärd skogsmark undantas från skogsproduktion till 2010. Riksantikvarieämbetet har undersökt om hänsyn tagits till kulturmiljövärden vid val av hittills inköpt skogsmark. Det framkom att kulturmiljövärdena endast obetydligt eller inte alls fångats upp.

Miljömålen betonar att landskapet rymmer såväl naturvärden som kulturvärden och att dessa ska skyddas och tas tillvara i lika hög grad. Men gällande lagstiftning är inte formulerad utifrån en sådan helhetssyn. Båda studierna visar att avståndet mellan miljömålens formuleringar och verkligheten fortfarande är mycket stort. Det är nu angeläget att kulturmiljöområdets insatser ökar.

Miljömålet *Storslagen fjällmiljö*

Fjällen skall ha en hög grad av ursprunglighet vad gäller biologisk mångfald, upplevelsevärden samt natur- och kulturvärden. Verksamheter i fjällen skall bedrivas med hänsyn till dessa värden och så att en hållbar utveckling främjas. Särskilt värdefulla områden skall skyddas mot ingrepp och andra störningar.

Delmål 3 *Natur- och kulturvärden* – Senast år 2010 skall merparten av områden med representativa höga natur- och kulturvärden i fjällområdet ha ett långsiktigt skydd som vid behov omfattar skötsel och restaurering.

För att nå delmål 3 måste:

- kunskapen om fjällens kulturmiljöer byggas upp och förmedlas
- fler miljöer med höga natur- och kulturvärden ges långsiktigt skydd
- satsningarna öka på restaurering och skötsel av kulturmiljöer i fjällen
- kulturvärden och sociala värden uppmärksammas och omfattas av reservatsskydd och skötselplaner.

Du finner rapporten *Utvärdering av indikatorn »Skyddade fjällmiljöer« 2006* och rapporten *Skydd av kulturmiljöer i skogen* på www.raa.se/kbo

Satelliter förser oss med värdefull data om jorden, om landskapet och om oss människor. Ibland framträder kulturarvet nästan tydligare från ovan än från marken. I bilderna går det att utläsa spåren av historiska skeenden, politiska idéer och äldre tiders seder och bruk.

Kulturarvet syns från rymden

Den streckade ytan på den infraröda bilden markerar kända renvallar som registrerats vid fornminnesinventeringen. I projektet utvärderas både manuella och automatiska tolkningsmetoder för att lokalisera renvallarna i satellitbilderna – satellit och människa arbetar tillsammans.

Satelliter många hundra kilometer från jordytan utnyttjas för forskning, kommunikation och navigation. Tekniken kommer till användning även i kulturmiljöövervakningen. Satelliternas känsliga sensorer kan i det reflekterade ljuset från jordytan uppfatta nyansskillnader som ligger långt bortom vad det mänskliga ögat klarar av. Riksantikvarieämbetet utnyttjar detta i ett projekt tillsammans med Stockholms universitet och Silvermuseet i Arjeplog.

Satellitbilderna avslöjar

Syftet med projektet är att utveckla en metod för lokalisering av kulturspår i landskapet med hjälp av fjärranalys. Fokus lades på renvallar i Norrbotten och Västerbotten eftersom kunskapen om fjällens kulturarv är bristfällig. Renvallar är avgränsade ytor som användes som uppsamlingsplatser för tamrenar för bland annat mjölkning, slakt och kalvning fram till omkring mitten av 1900-talet.

Renvallarna används inte längre, men eftersom det växer så lite och långsamt i fjällen syns de fortfarande. De framträder ofta som svagt ovala ytor av örtvegetation, omgivna av rishedar eller fjällbjörkskog. Satellitens sensor uppfattar avvikelsen i vegetationen, och renvallarna kan skiljas ut från omgivningen.

Bättre kunskap om fjällens kulturarv

Projektet ingår i en satsning på att öka kunskapen om fjällvärldens kulturarv, inte minst om samernas historia. Renvallarna är ett inslag i en kultur som till viss del försvinner, i takt med att formerna för renskötsel förändras. Ofta finns det i närheten av en vall också andra spår, till exempel offerplatser, förvaringsgropar, härdar och rester av kåtor.

Bilden som komplement

Fjällandskapet är vidsträckt. Med satelliternas hjälp går det snabbare att lokalisera både vallar och andra lämningar, och följa hur landskapet förändras. En renvall kan upptäckas vid en traditionell inventering, men bilder från ovan fungerar som ett värdefullt komplement.

Den gamla järnridån skär fortfarande på sina håll som en knivskarp gräns genom Europa. I söder syns det småskaliga, österrikiska odlingslandskapet med tusentals spridda åkertegar. I norr syns spåren av kommunisttidens jordbruk i nuvarande Tjeckien.

Det rikstäckande miljöövervakningsprogrammet Nationell Inventering av Landskapet i Sverige (NILS) följer tillstånd och förändringar i landskapet. NILS har bidragit med värdefull information om miljöns naturvärden. Nu föreslås även kulturvärden bli en del av programmet.

Sverige i kvadrat

Projektet NILS drogs igång av Naturvårdsverket i syfte att öka kunskapen om olika arters livsmiljöer och om hur den biologiska mångfalden påverkas när samhället förändras. I dag är NILS ett viktigt verktyg i den nationella miljöövervakningen.

I ett första steg flygfotograferas »landskapsrutor« på 5×5 kilometer. Flygbilderna visar storskaliga strukturer och mönster som kan vara svåra att se från marken. Bilderna tolkas och en del av informationen digitaliseras. Därefter följer fältarbete som går ut på att inventera det som inte kan tolkas eller mätas i flygbilderna.

Riksantikvarieämbetet har tillsammans med Sveriges lantbruksuniversitet tagit fram ett förslag till utveckling av NILS med syfte att följa förändringar och tillstånd för fasta fornlämningar och andra kulturlämningar samt bebyggelse.

– Genom att återkommande flygbildstolka och besöka en landskapsruta går det att följa hur olika objekt påverkas. Då kan vi också få svar på frågor om hur markanvändning och pågående ekologiska processer påverkar tillståndet för kulturmiljön. Vi får ett underlag för hur kulturmiljön kan tas tillvara och utvecklas i ett föränderligt landskap, säger Cissela Génetay, arkeolog och utredare på Riksantikvarieämbetet.

Du finner rapporten *Karaktärsdrag och bebyggelsemönster* på www.raa.se/kbo

Inte långt ifrån Nora ligger Pershyttan, präglad av århundraden av malmbrytning. Hela miljön med hytta, gruvhål, röda bergsmansgårdar och blågrå slagghögar vittnar om Bergslagens storhetstid. År 2004 utsågs bergsmansbyn till Örebro läns första kulturreservat – för att ge ett starkare skydd för landskapets värden.

Malm och människa

I Pershyttan har bergshanteringen pågått i över 600 år – gruvorna tillhör de äldsta i Bergslagen. Överallt i landskapet syns spåren av hytt- och gruvdrift från medeltiden fram till 1900-talet. Här går det också att tydligt se hur naturen och människan påverkat varandra. Malmen, skogen och Smygarebäckens rinnande vatten har varit själva förutsättningen för järnframställningen och för livet i bergsmansbyn. Men landskapet har också formats och förändrats genom människans aktiviteter.

Pershyttan blir kulturreservat

Pershyttan är fortfarande en i högsta grad levande bergsmansby, närmare 200 människor bor i området. Det lokala engagemanget för den historiska miljön är stort och många byggnader och andra lämningar har vårdats med omsorg. Men flera av de gamla industribyggnaderna började förfalla och spåren av gruvbrytningen och järnframställningen var inte alltid lätta att urskilja när träd och buskar växte i och på lämningarna. För att inte situationen skulle förvärras utsågs 2004 hela den komplexa miljön, inklusive odlingsmark, kolhus, kvarn och såg, järnväg, rostgropar och slagghögar till kulturreservat.

Med fokus på möjligheterna

I praktiken innebär utnämningen ett förstärkt skydd för landskapets värden. Inom kulturreservatet är det inte tillåtet att ta bort eller skada lämningar eller riva byggnader utan tillstånd. Men fokus ligger inte på förbud och inskränkningar utan på utvecklingen av miljöns värden. Nu rustas de gamla byggnaderna upp, den biologiska mångfalden värnas, landskapet hålls öppet och reservatet görs så tillgängligt som möjligt för allmänheten.

Historiskt landskap med nytt liv

I dag är Pershyttan ett populärt turistmål och en värdefull resurs för regionen. Guidade turer djupt nere i Lockgruvan

Kulturreservat

När miljöbalken trädde i kraft 1 januari 1999 tillkom möjligheten att skydda värdefulla kulturpräglade landskap som kulturreservat. I ett kulturreservat kan hela områdets natur- och kulturmiljövärden värnas och utvecklas. Kulturreservaten ska bidra till förståelsen för hur det moderna samhället vuxit fram och för hur tidigare generationer utnyttjat landskapet.

i kulturreservatet

anordnas och ovan jord står hyttan kvar som den lämnades efter den sista blåsningen 1953, komplett med utrustning och allt. Att Pershyttan utsetts till kulturreservat har ökat intresset för bergsmansbyns långa och spännande historia och medvetenheten om platsens unika värden.

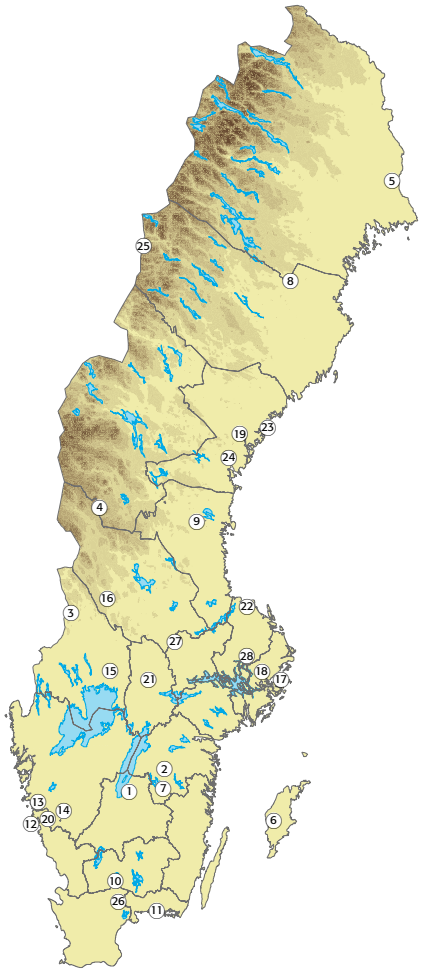

Miljö	Län
1. Åsens by	Jönköping
2. Smedstorps dubbelgård	Östergötland
3. Juhola finngård	Värmland
4. Lillhärjeåbygget	Jämtland
5. Hanhinvittikko fäbod	Norrbotten
6. Norrbys i Väte	Gotland
7. Öna	Östergötland
8. Rörträsks silängar	Västerbotten
9. Västeräng	Gävleborg
10. Komministerbostället Råshult	Kronoberg
11. Ronneby Brunnspark	Blekinge
12. Mårtagården	Halland
13. Gunnebo 14. Ramsholmens odlingslandskap	V. Götaland
15. Brattforshedens krigsflygfält	Värmland
16. Kvarnstensbrottet i Östra Utsjö	Dalarna
17. Brottö skärgårdsjordbruk 18. Igelbäcken (Järvafältet)	Stockholm
19. Mariebergs sågverkssamhälle	Västernorrland
20. Äskhult	Halland
21. Gamla Pershyttans bergsmansby	Örebro
22. Lingnåre	Uppsala
23. Sandvikens fiskeläge 24. Lögdö bruk	Västernorrland
25. Aatoklimpoe/Atoklimpen	Västerbotten
26. Örnanäs	Skåne
27. Bråfors bergsmansby	Västmanland
28. Linnés Hammarby	Uppsala

Kulturreservat i Sverige 2007. Åsens by i Jönköpings län var det första som inrättades (2000) och Linnés Hammarby i Uppsala län det senaste (2007).

Kulturreservat – ett skydd för landskapets värden

Riksantikvarieämbetet anser att ytterligare 74 kulturreservat bör inrättas under perioden 2010–2020 för att miljömålen ska nås. Kostnaden för detta beräknas till omkring 345 miljoner kronor. Den totala driftskostnaden under perioden för alla kulturreservat, inklusive de redan inrättade, beräknas bli 480 miljoner kronor. Driftkostnaden är en löpande kostnad som fortsätter efter 2020 och om vi inte bildar fler reservat beräknas den årliga skötselkostnaden bli cirka 71 miljoner kronor för 102 kulturreservat.

Det värdefulla landskapet

Hur förvaltar vi kulturarvet i ett landskap som ständigt förändras? Framtidens kulturarvsarbete fordrar ett närmare samarbete mellan olika aktörer och en helhetssyn på landskapet. Den europeiska landskapskonventionen innebär en stor utmaning och ger tillfälle att bredda samtalet om hur landskapet och dess många värden bäst tas tillvara.

Landskap, oavsett om de är särskilt värdefulla, vardagliga eller vanvårdade, har stor betydelse i människors liv. Sverige har tillsammans med 34 andra länder undertecknat den europeiska landskapskonventionen. Syftet är att lyfta fram landskapets många olika värden och att stärka samarbetet kring hur det bäst kan förvaltas.

En helhetssyn på landskapet

Landskapet rymmer en mängd olika värden – kulturella, ekonomiska, ekologiska, sociala och estetiska – och de kommer inte sällan i konflikt med varandra. När alltför mycket fokus ligger på en specifik fråga går vi lätt miste om den större bilden. Dagens och morgondagens förvaltning av landskapet förutsätter en helhetssyn på landskapet och ett närmare samarbete mellan olika aktörer, både inom varje land och över gränserna. Utan samverkan och samsyn finns en stor risk att landskapets kvaliteter – till exempel natur- och kulturvärden – går förlorade.

Landskapskonventionen

Den europeiska landskapskonventionen syftar till att stärka samarbetet kring landskapsfrågor. Konventionen är en överenskommelse mellan Europarådets medlemmar, och har undertecknats av Sverige och 34 andra länder i Europa. Här understryks att landskapet är en gemensam tillgång och ett gemensamt ansvar. För att de orden ska få verklig mening måste varje människa ha ett reellt inflytande över sin egen vardagsmiljö.

Vad innebär konventionen för Sverige?

När landskapskonventionen ratificeras och därmed träder i kraft ska vi skydda, förvalta och planera Sveriges landskap i enlighet med konventionens syfte och principer. Det innebär bland annat att öka medvetenheten på alla nivåer i samhället om landskapets värden och att erkänna landskapets betydelse i den egna lagstiftningen. För Europa i stort, men också för Sverige, ligger den stora utmaningen i att utveckla en helhetssyn där landskapets olika värden kompletterar varandra.

Vad gör Riksantikvarieämbetet?

Riksantikvarieämbetet har fått i uppdrag av regeringen att ta fram ett förslag på hur landskapskonventionen kan genomföras i Sverige. Det handlar bland annat om att se över om och hur vår lagstiftning behöver ändras eller kompletteras för att möta konventionens krav. Myndigheten ser också över ansvarsfördelningen mellan olika myndigheter när det gäller landskapsfrågor.

Med **landskap** menas ett område sådant som det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer. Alla typer av landskap omfattas. Det kan vara skogen, fjället, kusten eller det öppna odlingslandskapet med åkrar och ängar. Ordet innefattar också stadslandskapet, med förortstorg, hus, vägar, parker och industriområden.

Med **landskapsförvaltning** avses åtgärder för att säkerställa en regelbunden skötsel av ett landskap, så att förändringar som orsakas av sociala, ekonomiska och miljömässiga processer styrs och samordnas, med sikte på en hållbar utveckling.

Alla typer av landskap omfattas av konventionen. Hagaparken i Stockholm anlades i slutet av 1700-talet som en reaktion mot barockens strikt symmetriska parkideal.

DET HÄR ÄR LANDSKAP

DET HÄR ÄR OCKSÅ LANDSKAP

Ett längre perspektiv

Hur ser framtidens kulturarvsarbete ut? Genom att vara observanta på vad som sker i omvärlden i dag står vi som arbetar med frågor som rör kulturarvet bättre rustade för morgondagens utmaningar.

Riksantikvarieämbetet har fått i uppdrag av regeringen att beskriva vilka förändringar i omvärlden som kan påverka kulturarvet och kulturarvsområdets utveckling fram till 2015. *För framtidens kulturarvsarbete*, Riksantikvarieämbetets omvärldsanalys 2006, lyfter fram tio trender som särskilt viktiga:

- Regioners betydelse ökar
- Omflyttningen från landsbygden till storstäderna ökar
- De internationella kontakterna (inklusive EU) ökar och fördjupas
- Ökande privatiseringar och nya aktörer på en allt gränslösare marknad
- Upplevelseekonomin fortsätter att utvecklas
- IT integreras allt mer i vardagslivet
- Befolkningen blir allt heterogenare
- Värderingar, engagemang och prioriteringar förändras allt snabbare
- Intresset för miljöfrågor, i synnerhet klimatfrågan, ökar
- Förändrade förutsättningar för den offentliga sektorn

Tendenserna pekar mot ett samhälle där förutsättningarna för kulturmiljösektorns verksamhet har förändrats och där kraven på anpassning är stora. Sammantaget får utvecklingen omfattande konsekvenser för kulturarvsområdet. I analysen ställs ett antal frågor på sin spets:

Bredare kulturarvssyn – Internationellt samarbete och en gränslösare arbetsmarknad skapar ett mer heterogent samhälle. Mångfalden ger större variation i värderingar och i synen på samhället, landskapet och kulturarvet. Hur bidrar kulturarvsområdets aktörer på bästa sätt till ett kulturarv som är angeläget för alla?

Ett landskap i förändring – Framtidens landskap kommer att se märkbart annorlunda ut. Strukturomvandling, urbanisering, exploatering och energiomställning får konsekvenser för landskapet, både i städerna och på landsbygden. Hur förhåller vi oss till – och tar vara på – kulturarvet i ett landskap som ständigt förändras?

Kulturarvet som resurs – Kulturarvet kommer i högre grad att uppfattas som en resurs för regional tillväxt, för utveckling av turism eller annan nöjesindustri. Ett ökat bruk kan ge ökade resurser för god förvaltning, men också medföra till exempel överexploatering och slitage. Kulturarvet ska brukas, men samtidigt bevaras. Hur finner vi en balans?

När alla skriver historien – Allt fler kommer till tals, kan uttrycka sina åsikter och fylla på och kontrollera olika kunskapsbanker. Inom kulturarvsområdet sker historieskrivning, forskning och kunskapsuppbyggnad i allt större ut-

sträckning av andra än offentligt finansierade aktörer. Hur utvecklar och renodlar vi myndigheternas roll?

Kvalitetssäkrad kunskap – Ny teknik öppnar för nya sätt att tillgängliggöra och sprida kunskap om kulturarvet. I morgondagens samhälle ökar kraven på myndigheternas förmåga att tillhandahålla kvalitetssäkrad information. Hur skapar myndigheterna starka varumärken och hur kommunicerar vi på bästa sätt med omvärlden?

Förändrade krav på myndigheter – Nya samarbeten inom och utom landets gränser och nya former för samverkan påverkar förutsättningarna för de statliga myndigheterna. Fler aktörer och regionalt varierande lösningar kan ställa krav på nya former för styrning och överblick från centralt håll. Kraven ökar, men resurserna blir sannolikt knappare. Hur kan vi inom kulturmiljösektorn bli tydligare när vi formulerar våra uppdrag – och hur ska vi prioritera?

Flera av trenderna pekar mot ett mer heterogent och gränslöst samhälle, med ett landskap i ständig och snabb förändring. För att på bästa sätt hantera utmaningarna måste vi bygga upp vår kunskap om *hur* och *varför* landskapet förändras. I det arbetet blir det uppenbart svårt att dra en skarp gräns mellan verksamhetsområdena natur och kultur. Lika tydligt framstår behovet av samarbete över sektorsgränserna. Frågor som rör kulturmiljön har också kommit att allt högre grad integreras i miljöarbetet. Det står klart att både naturvärden och kulturvärden kan gå förlorade om vi inte tar ett gemensamt och övergripande ansvar för landskapet som helhet.

I *Samverkan för kunskapsutveckling*, Riksantikvarieämbetets omvärldsanalys 2007 ser vi närmare på hur kunskapen om kulturarvet kan byggas upp och förmedlas i samverkan med exempelvis universitet och högskolor, muséer, myndigheter och intresseorganisationer, såväl nationella som internationella. Omvärldsanalysen ringar in ett antal områden där samverkan kan förstärkas och utvecklas.

I en **omvärldsanalys** ingår att löpande identifiera trender i omvärlden, önskvärda eller icke, och de konsekvenser och utmaningar dessa kan innebära för samhällsutvecklingen och för ett område eller en organisation. Analysen ska kunna fungera som grund för strategier för att möta utvecklingen, det vill säga avvärja hot och ta till vara möjligheter.

Med **kulturmiljösektorn** avses här aktörer som utför offentligt finansierat kulturmiljöarbete, på Riksantikvarieämbetet, länsstyrelser, regionala museer och i kommuner.

Du finner omvärldsanalyserna för 2006 och 2007 på: www.raa.se/kbo

Kulturmiljön är en värdefull tillgång och en central resurs i arbetet för att nå ett hållbart samhälle. Men landskapets kulturvärden hotas eller tas inte tillvara fullt ut i dag. Det behövs en utveckling av tvärsektoriell samverkan, helhetssyn och gemensamma lösningar.

Miljön är allas ansvar

Införandet av miljömålen och det pågående miljöarbetet har inneburit en utveckling av en tvärsektoriell helhetssyn. Fokus har förflyttats från ekologisk hållbarhet till ett hållbart samhälle i stort, där begreppet *miljö* omfattar mer än tidigare. Miljömålsarbetet har lyft kulturmiljöfrågan, men den behöver uppmärksammas mer av andra sektorer och ges sin självklara plats i planeringen och förvaltningen av landskapet.

Hur går vi vidare? Det står klart att framtidens miljöarbete fordrar ett närmare samarbete mellan olika aktörer. I dag uttrycks det breda miljöbegreppet i politiken och det diskuteras också i många andra sammanhang. Den politiska ansatsen behöver dock utvecklas i den dagliga praktiken. Framtiden handlar därför om att i högre grad, på alla nivåer, finna gemensamma lösningar utifrån en helhetssyn på landskapet – där människans livsmiljö och livskvalitet sätts i fokus.

Ytterst är det vad var och en gör i sin vardag som är avgörande för tillvaratagande och användningen av miljön. Ett fortsatt viktigt spår i miljöarbetet är att skydda kultur- och naturmiljöer. Men styrmedlen måste utformas och tillämpas med utgångspunkt i en helhetssyn, där olika värden samspelar och stöttar varandra som resurser i ett större sammanhang. En grundprincip bör vara att styrmedel och åtgärder ska samverka med varandra i syfte att förverkliga visionen om ett långsiktigt hållbart samhälle.

Kulturmiljösektorns uppdrag växer, arbetsuppgifterna blir fler, men de ekonomiska resurserna ökar inte i motsvarande grad. Det statliga anslaget till kulturmiljövård är ett viktigt styrmedel i sammanhanget. Det är dock varken dimensionerat eller utformat för att täcka kostnaderna för de åtgärder som krävs för att nå miljömålen. Anslaget har legat fast sedan 1993 och ska dessutom täcka en rad andra behov.

Kulturarvet är en gemensam tillgång, men också ett gemensamt ansvar. Det ansvaret delas inte på ett hållbart sätt i dag. Det är nödvändigt att närmare undersöka hur olika aktörer, sektorer och medel kan verka tillsammans och förstärka varandra och kulturarvet.

I Riksantikvarieämbetets kulturmiljöbokslut för 2007 presenteras en bild av hur kulturmiljön mår och exempel på vad som behöver göras för att nå miljömålen. I rapporten *Fördjupad utvärdering av Kulturmiljö och kulturhistoriska värden* utvecklar och redovisar vi åtgärder som är nödvändiga för att miljömålen ska nås.

Du finner rapporten på www.raa.se/kbo.

Kulturarvsarbete i hela landet

På kulturmiljöbokslutets sista sidor kan du läsa om Riksantikvarieämbetets uppdrag och om det kulturarvsarbete som utförs av andra aktörer på såväl central och regional som lokal nivå. Här presenteras också ett urval av Riksantikvarieämbetets tjänster – källor för dig som vill veta mer om kulturarvet.

Riksantikvarieämbetet är en av många aktörer inom kulturarvsområdet. Vår verksamhet bygger till stor del på ett samarbete med andra centrala myndigheter och institutioner samt med aktörer på regional och lokal nivå.

Vem gör vad?

Riksantikvarieämbetet verkar för att kulturarvet tas tillvara som en resurs i utvecklingen mot ett hållbart samhälle. Viktiga mål är ett bevarat och försvarat kulturarv, respekt för olika gruppers kulturarv samt allas förståelse för, delaktighet i och ansvarstagande för den egna kulturmiljön.

Samarbete för ett hållbart samhälle

Riksantikvarieämbetet har det övergripande ansvaret för frågor som rör kulturmiljö och kulturarv, men flera andra centrala myndigheter har ett uttalat ansvar för kulturarvet och kulturmiljön i sina uppdrag. Riksantikvarieämbetet samarbetar bland annat med Naturvårdsverket, Vägverket, Jordbruksverket, Boverket, Nutek, Statens kulturråd och Sida samt med centrala museer och andra organisationer som Svenska kyrkan, Sveriges Hembygdsförbund och Sveriges Kommuner och Landsting. Universitet och högskolor är andra viktiga samarbetspartners.

Tillsammans bygger vi upp och förmedlar kunskapen om kulturarvet och kulturmiljön, utvecklar nya arbetsmetoder och finner nya sätt att samarbeta kring frågor som rör kulturarv, människa och samhälle.

Länsstyrelser och länsmuseer

Länsstyrelserna är de regionala myndigheter som ansvarar för frågor som rör kulturmiljön. De företräder kulturmiljöintressena i samhällsplaneringen, fördelar bidrag för vård av länets kulturmiljöer och ser till att lagar och andra regler till skydd för kulturarvet följs.

En annan aktör med regionalt ansvar är länsmuseerna. De samlar, förvaltar och förmedlar kunskapen om länens kulturarv och kulturmiljöer. Utåtriktad verksamhet i form av utställningar och annan pedagogisk verksamhet är en viktig del av länsmuseernas arbete.

Kommuner och andra lokala aktörer

Kommunerna har ansvar för att kulturarvet tas till vara i den fysiska planeringen, som vid ny- eller ombyggnad av enskilda byggnader eller hela miljöer. Flera kommuner har även egna antikvarier och kommunala museer som spelar en viktig roll i kulturarvsarbetet.

Över hela landet arbetar också skolor, ideella föreningar, företag, museer och arkiv med kulturmiljön och kulturarvet. I Sverige finns dessutom drygt 1850 hembygdsföreningar som värnar om bygdens historia och det lokala kulturarvet.

Angeläget, tillgängligt och användbart

Kulturarvet är en gemensam tillgång, och ansvaret för att skydda och vårda kulturmiljön delas av alla. Till grund för Riksantikvarieämbetets verksamhet och för kulturmiljövården över hela landet ligger visionen om ett kulturarv som är angeläget, tillgängligt och användbart för alla.

YALE

De flesta av Riksantikvarieämbetets tjänster kan nås via webbplatsen www.raa.se. Vi arbetar nu med att bygga upp Kulturmiljöportalen, där såväl professionella som allmänheten lätt kan få tillgång till information av hög kvalitet från flera olika källor. Portalen ska också fungera som en mötesplats, där alla som vill kan delta i samtalet om kulturarvet.

Vill du veta mer om kulturmiljön?

Kulturmiljöbild

Riksantikvarieämbetets bilddatabas rymmer omkring 200 000 bilder. Motiven visar alltifrån våra äldsta fornlämningar till det moderna kulturarvet.

Kulturmiljösök

Söktjänst som letar i Riksantikvarieämbetets omfattande databaser, men också i centrala (Historiska museet, Riksarkivet med flera) och regionala källor.

Biblioteket

Vitterhetsakademiens bibliotek är landets främsta specialbibliotek inom kulturmiljövård, arkeologi, medeltidens konst- och byggnadshistoria och numismatik. Samlingarna innehåller nära 400 000 volymer.

Fornminnesinformationssystemet (FMIS)

Det nationella registret med uppgifter om fornlämningar och andra kulturhistoriska lämningar i hela landet. FMIS Sökapplikation är den professionella ingången och kräver login, medan tjänsten Fornsök är öppen för alla.

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA)

I ATA finner du handlingar från Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer, samt från dess föregångare från 1666. Här finns bland annat uppgifter om fornlämningar och arkeologiska fynd samt kyrkliga och profana byggnader.

Digitala historiska kartor

Tjänsten Arkivsök, ett samarbete mellan Lantmäteriet och Riksantikvarieämbetet, ger tillgång till 100 000-tals kartakter från det centrala forskningsarkivet i Gävle och de regionala förrättningsarkiven.

Läs mer på Lantmäteriets webbplats: www.lantmateriet.se

Bebyggelseregistret

Ett nationellt register för kulturhistorisk dokumentation och värdering. Det är också en informationskälla för allmänheten och för alla som arbetar med bebyggelsefrågor. I dag finns omkring 57 000 byggnader sökbara publikt.

www.raa.se

Bildförteckning

Omslagsbild: Järvafältet och Akalla, Stockholm. Foto: Jonas Skogsberg.
s. 2–3. Gunnarskog, Värmland. Foto: Bengt A. Lundberg.
s. 4. Gettlinge gravfält, Öland. Foto: Bengt A. Lundberg.
s. 5. Lövgärdet i Göteborg. Foto: Bengt A. Lundberg.
s. 6. Illustration: Tobias Flygar.
s. 7. Allén vid Bergkvara gård i Småland. Foto: Bengt A. Lundberg.
s. 8–9. Kärleken, Halland. Foto: Pål-Nils Nilsson.
s. 10. Foto: Riksantikvarieämbetet.
s. 11. Illustration: Franciska Sieurin-Lönnqvist.
s. 12. Foto: Kjell Mohlin.
s. 13. Lönashult, Småland. Foto: Bengt A. Lundberg.
s. 14. Foto: Leif Forslund.
s. 15. Foto: Leif Forslund.
s. 16. Foto: Bosse Jönsson.
s. 17. Foto: Per Simonsson.
s. 18. Gällivare, Norrbotten. Foto: Anders Lindberg.
s. 20. Avan, Norrbotten. Foto: Bengt A. Lundberg.
s. 21. Gräsgård, Öland. Foto: Bengt A. Lundberg.
s. 23. Wira bruk, Uppland. Foto: Bengt A. Lundberg.
s. 24. Marstrand, Bohuslän. Foto: Jan Eve Olsson.
s. 27. Padjelanta, Lappland. Foto: Kate Kärrberg.
s. 28. Tärna, Västerbotten. Foto: QuickBird Products/DigitalGlobe.
s. 29. Foto: Landsat 7.
s. 30. Foto: Jonas Skogsberg.
s. 31. Illustration: Jerker Moström.
s. 32. Gräsgård, Öland. Foto: Bengt A. Lundberg.
s. 35. Hagaparken, Stockholm. Foto: Bengt A. Lundberg.
s. 36. Råshult, Småland. Foto: Bengt A. Lundberg.
s. 37. Lidingöbron, Stockholm. Foto: Pål-Nils Nilsson.
s. 40. Vindeln, Västerbotten. Foto: Jonas Skogsberg.
s. 42–43. Leksand, Dalarna. Foto: Bengt A. Lundberg.
s. 45. Grev Turegatan i Stockholm. Foto: Bengt A. Lundberg.
s. 47. Bringes, Gotland. Foto: Bengt A. Lundberg.

Riksantikvarieämbetets kulturmiljöbokslut för 2007 fokuserar på en aktuell och angelägen fråga – miljön. Såväl naturvärden som kulturvärden hotas av försurning, klimatförändringar och ett oförsiktigt brukande. I bokslutet presenteras delar av den verksamhet som Riksantikvarieämbetet bedriver inom ramen för miljömålsarbetet, men också andra projekt som syftar till att skydda och utveckla landskapets värden. Kopplat till landskapskonventionen diskuteras också hur ett vidare perspektiv på landskapet kan komma att påverka kulturmiljöarbetet framöver.

Hur mår kulturmiljön? – Riksantikvarieämbetets kulturmiljöbokslut 2007 sätter fingret på några av hoten mot kulturmiljön, men pekar samtidigt ut nödvändiga åtgärder och möjliga vägar framåt.

Riksantikvarieämbetet har ansvar för frågor som rör kulturmiljö och kulturarv. Myndighetens uppgift är att vara pådrivande och samlande i kulturarvsarbetet och att verka för att kulturmiljön bevaras och brukas.

www.raa.se/kbo

Riksantikvarieämbetet

ISBN 978-91-7209-471-0